

Niek van Sas, *De wentelende eeuw. De geschiedenis van Nederland, 1795-1914* (Amsterdam: Prometheus, 2024, 416 pp., ISBN 9789035127777).

Vanaf de kافت van Niek van Sas' *De wentelende eeuw* kijkt het Zwolse glazenmakersgilde ons aan. Adriaan Hulsbergen schilderde het gezelschap in 1807 op een fors doek. Aan zijn kunstwerk voegde hij een beschrijving toe, met daarin onder andere de zinnen: 'Glazemakers gild herboren / dat vernietigd was te voren / weer hersteld in zyn geheel [...] Die zoo als men eertyds plag / nu weer houden gildedag'. Het schilderij kreeg daarmee een politiek tintje. In 1798 hief de Bataafse regering de gilden op omdat ze niet zouden stroken met de rechten van de mens en burger. De regering had nog geen vervangende maatregelen getroffen om de functie van de gilden te vervangen en besloot daarom dat die tijdelijk door commissarissen bestuurd moesten worden. Veel voormalige gilden grepen de grondwet van 1801 aan om hun organisatie in ere te herstellen en dat deden ook de Zwolse glazenmakers. Het boekomslog tekent daarmee de historiografische discussie waar Niek van Sas aan bijdraagt, namelijk die over de gevolgen van de revolutietijd voor de Nederlandse politieke geschiedenis.

De wentelende eeuw heeft niet per se het doel om wetenschappelijke debatten aan te zwengelen. Het boek maakt onderdeel uit van een serie van uitgeverij Prometheus die de geschiedenis van Nederland bespreekt. Daarom valt dit boek het beste te categoriseren als publieksboek dat de lange negentiende eeuw aan een breder publiek wil uitleggen. Toch heeft het ook het karakter van een wetenschappelijk werk. Daar wijzen het uitgebreide notenapparaat en het inleidende hoofdstuk met een inkadering op. Ook vragen de informatiedichtheid en het onderwerp om een ingevoerde lezer met een goed uithoudingsvermogen.

Hoewel de glazenmakers uit Zwolle erg tevreden waren met herstel van hun gilde en de bijbehorende tradities, betoogt Van Sas in zijn boek dat de Bataafse tijd (1795-1806) leidde tot een niet te stuiten 'modernisering' van Nederland (23). Van Sas begint zijn boek daarom in 1795. Hij beschrijft met name de politieke ontwikkelingen en specifiek de opkomst van de democratie. Die ziet hij als een dynamisch proces, waarvan de uitkomst voor tijdgenoten nooit helder was (24). Daarbij heeft hij ook oog voor de weerslag van politieke ontwikkelingen op het literaire leven. De ontwikkeling van Nederland naar een democratie kreeg volgens Van Sas zijn formele voltooiing met de invoering van het algemeen stemrecht in 1917-1919. Daar eindigt het boek.

Een periodisering is een program, geeft Van Sas terecht aan (24). Dat kun je wat mij betreft ook stellen voor een geografische afbakening.

De uitkomsten van het NWO-project *The Persistence of Civic Identities* van historici Judith Pollmann en Henk te Velde, waar ik als promovendus onderdeel van uitmaakte, en van het NWO-project *The Balance Between City and Countryside* van historici Wijnand Mijnhardt en Paul Brusse hebben dat aangetoond. In hun synthese *Towards a New Template for Dutch History* komen Mijnhardt en Brusse tot de conclusie dat de bestudering van het Zeeuwse platteland, bijvoorbeeld, tot een heel alternatieve periodisering van de Nederlandse geschiedenis leidt. *De wentelende eeuw* heeft Nederland in zijn uiteenlopende vormen als uitgangspunt. Met regelmaat neemt Van Sas Nederland als kolonisator onder de loep, maar het boek is geen integrale geschiedenis van Nederland en de koloniën. Een *heat map* van de regio's die Van Sas bespreekt, zou met name Holland en daarbinnen de belangrijkste bestuurlijke en culturele centra uitlichten. Die keuze is niet verwonderlijk, omdat Van Sas de lezer door de lange negentiende eeuw leidt aan de hand van door hem geselecteerde momenten in de democratische ontwikkeling van Nederland. Hij beschrijft die als scharnierpunten, die steeds een fundamentele verandering inzetten.

Ook Van Sas' keuzes in klasse en gender sluiten aan bij zijn program. In dit boek treffen we vooral mannelijke leden uit de bestuurlijke en culturele elite aan, en dan met name degenen van wie werk en invloed zich op nationaal niveau manifesteerden. De bronkeuze ligt in het verlengde daarvan. Van Sas hanteert hetzelfde bronnenrepertoire als in zijn eerdere werk: de (politieke) pers, pamfletten, massapetities, gedichten en verhandelingen uit politieke, wetenschappelijke en dichterlijke genootschappen.

Voor Van Sas is de Nederlandse revolutieperiode het fundament van de lange negentiende eeuw. Na een inleidend hoofdstuk bespreekt hij in hoofdstuk 2 het verloop, de onderliggende idealen en het werk van de Nationale Vergadering. Dit alles preludeerde op de Staatsregeling van 1798, die hij presenteert als de voltooiing van de Bataafse Revolutie. De omwenteling van 1801, een beslissend moment, betekende 'een draai naar de liberale staat van de negentiende eeuw' en een radicale breuk met de politieke theorie van de Bataafse revolutionairen (85-86).

In de daaropvolgende hoofdstukken blijken de gevolgen van die draai naar de liberale staat. Van Sas laat mooi zien hoe Rutger Jan Schimmelpenninck, Lodewijk Napoleon en Willem I op hun eigen manier zowel voortbouwden op de Bataafse erfenis als er afstand van namen. Hij toont hoe Nederland zich tussen 1801 en 1830 afkeerde van de politisering tijdens de Bataafse jaren en zich richtte op 'privatisering', namelijk Nederland als rechtstatelijke cultuurnatie met daarin huiselijkheid als belangrijk ideaal. Ook voor Nederland als kolonisator betekenden de beginjaren van de negentiende eeuw een keerpunt: gouverneur-generaal Hendrik Willem Daendels legde in de koloniën de grondslag voor het Nederlandse kolonialisme van de negentiende eeuw. In hoofdstuk 4 en 5 bespreekt Van Sas hoe de samenvoeging met en scheiding van België en de Noordelijke

Nederlanden de nodige constitutionele vernieuwing opleverde en het vroege liberalisme stimuleerde.

De decennia na de revolutie van 1848, een ‘Europees scharniermoment’ (240), bleken bepalend voor de vorming van het moderne Nederland. Van Sas ziet tussen 1848 en 1901 een verandering van constitutionele naar democratische politiek. In de hoofdstukken 6 tot en met 8 werkt hij uit hoe de grondwet na 1848 voor politiek debat en polarisering zorgde, bijvoorbeeld rondom de armenzorg, de verhouding tussen staat en kerk en de koloniën. Dit had blokvorming tot gevolg, die samen met maatschappelijke ontwikkelingen als bevolkingsgroei en urbanisatie het gespannen politieke klimaat vanaf de jaren 1880 veroorzaakte. De auteur heeft veel oog voor de weerklink daarvan in de kunsten, wetenschappen en vrouwenemancipatie. Hoofdstuk 9, het laatste hoofdstuk, bespreekt de jaren 1901-1917. In 1917 is volgens Van Sas ‘de democratische cirkel rond’ (358), al had hij ook het vrouwenkiesrecht uit 1919 kunnen kiezen als eindpunt.

Al lezend be kroop me de vraag: voor wie wentelt er precies wat in deze eeuw? Van Sas toont opnieuw overtuigend de grote veranderingen aan die de Bataafse periode in de Nederlandse nationale politiek veroorzaakte. Voor een breder publiek is dat belangrijk en relevant. Vanuit het wetenschappelijke debat bekeken heeft zijn betoog over de vorming van de Nederlandse democratie eerder iets klassieks dan vernieuwends. Waar is bijvoorbeeld het niet-Hollandse platteland in Van Sas’ beeld van de negentiende eeuw? En hoe verhoudt de ontwikkeling van de democratie in Nederland zich tot het bestuur van de koloniën? Historici hebben zich daarnaast het afgelopen decennium gebogen over de vraag of continuïteiten niet evenzeer de politieke dynamiek in deze periode bepaalden. Wim van Schaiks *In de maat en uit de pas* (2019) en Lauren Laurets *Regentenwerk* (2020) bespreken dat. Meer aandacht voor de frictie tussen verandering en continuïteit, zoals de Zwolse glazenmakers die ervoeren, had *De wentelende eeuw* verrijkt. Ook in het onderzoek naar natievorming deden nieuwe perspectieven hun intrede. Zo onderzochten historici als Anne Pettersen, Tymen Peverelli en Fons Meijer het nationalisme van ‘gewone’ Nederlanders en de dynamiek met de lokale wereld.

De wentelende eeuw kan daarom het beste opgevat worden als Van Sas’ synthese na een lange en belangwekkende wetenschappelijke carrière, waarin al zijn onderzoek naar de politieke geschiedenis van Nederland samenkomt. Alleen al daarom is dit boek het lezen waard.

Carolien Boender, Collectie Overijssel